

Moderniseringen och den moderna kontrollen

Stormakternas tveeggade inflytande

På grund av historiska och geografiska förhållandena hade ottomanerna sedan gammalt täta kontakter med Europa. De uppmärksammade förändringarna i Europa innan iranierna och de försökte också långt innan dessa imitera och utnyttja framstegen i Europa. Den första ottomanska ambassadören som hade i uppgift att skaffa nya kunskaper om Västeuropa utnämndes 1720, knappt 90 år innan det första iranska sändebudet i modern tid skickades till Europa²⁷⁵.

Men tanken på modernisering inom den muslimska världen framlades i början som en reaktion mot misslyckandena i kriget mot Ryssland i Ottomanska riket i slutet av 1700-talet och i Iran i början av 1800-talet. Traditionen att använda nya militära medel och reformera organiseringen av militären efter mönster av den militära framgången i Europa gick dock långt tillbaka. Iranierna började imitera det europeiska militärväsendet i början av 1600-talet. Moderniseringen av

²⁷⁵ Akyol, s. 198–199.

militären i det ottomanska samhället började i begynnelsen av 1700-talet. Iran hamnade i inledningen av 1700-talet i en nedåtgående process, och iranierna fick vänta drygt ett sekel innan de kunde återuppta sina försök att modernisera sin militära organisation och sitt militära medel i början av 1800-talet.

Ottomanernas försök att kontinuerligt satsa på modernisering av militären och samhället fortsatte vid ingången till 1800-talet. Iranierna följde därefter ottomanernas exempel med flera decenniers fördröjning inom olika områden. Moderniseringen i Ottomanska riket innefattade ett brett fält av samhället, medan iranierna fick vänta länge på att kunna imitera deras framgångar endast på vissa områden.

Moderniseringen liksom kontakterna med västeuropeiska länder hade emellertid i båda imperierna en tveeggad karaktär. Båda samhällen byggde på föråldrade samhällsinstitutioner och båda hade förlorat förmåga att ta sig ur de förstenade traditionerna. De saknade båda tillräckliga inre krafter att driva samhället till att förbättra sin funktion. De hade knappast någon möjlighet att genomföra en framgångsrik samhällsförändring utan stimulans utifrån. Deras stagnation kunde dock inte skönjas förrän de hade fått nära kontakter med Västeuropa och Ryssland vid ingången till 1800-talet.

Samtidigt medförde införandet av europeiska framsteg och moderniseringen stormakternas hegemoni och inflytande. Genom att modernisera sitt samhälle öppnade dessa länder sina dörrar för utländsk och europeisk exploatering. Därmed skapades motsatta konsekvenser. Stormakterna stimulerade dessa samhällen att vakna från den långa samhällsstagnationen, men de fick de nyvaknade samhällena att fastna i deras moderna nätverk och kontroll. Européernas påverkan liksom genomförandet av den europeiskt orienterade moderniseringen medförde därmed negativa och positiva konsekvenser.

De koloniala och imperialistiska makterna försökte också frysa samhällsförändringarna i dessa samhällen när dessa stred mot deras målsättningar. Detta gjorde att genomförandet av moderniseringen på längre sikt ledde Iran och Ottomanska samhället in i en process av sammanbrott i stället för att förbättra och förnya samhällena.

Modernisering resulterade i uppkomsten av ett modernt skikt i samhället, särskilt i huvudstäderna, och i en långvarig kamp mellan de moderna och konservativa fronterna. Detta var ett tecken på att den europeiskt orienterade moderniseringen höll på att fördjupas, men de moderna västeuropeiska makterna skapade samtidigt starka band med de konservativa, i synnerhet i Iran. Där föredrog västeuropéerna oftast att bygga sitt osynliga imperium genom samarbete med nomadhövdingar och mullor framför att samarbeta med och understödja de moderna grupperna och personerna. De moderna planerna i Ottomanska riket understöddes, men stormakterna intressen fick dem att ställa krav för sitt stöd. De moderna aktörernas vilja att modernisera sitt samhälle stod nämligen ofta i strid med de europeiska ländernas inflytande och förmyndarskap i dessa samhällen. De stödde moderniseringen för att öka sina vinster. Detta konfronterade dem med de lokala reformister som syftade till att genomföra moderna planer för att undkomma Västländernas kontroll.

Detta gjorde också att moderniseringsperioderna i de båda muslimska samhällena avbröts vid flera tillfällen och de konservativa tog åter makten även när länderna helt och hållet präglades av Västländernas politik och beslut.

Imperialisternas inflytande ändrade också den gamla balansen mellan olika politiska och ekonomiska aktörer i dessa länder. Nya sprickor uppstod i den förstenade samhällsstrukturen och detta minskade den traditionella kontrollen och öppnade därigenom vägen för nya förändringar. Men denna process blev mycket långsam, eftersom de samtidigt skapade en ny

maktbalans som minskade staternas och reformisternas möjlighet att driva fram reformplaner.

Framstegen kunde inte heller överskrida de gränser som stormakternas vinster hade skapat. De europeiska ländernas närvaro begränsade samhällsförändringarna.

Den moderna kontrollen

1800-talet inleddes med stora överraskningar på olika politiska, militära och ekonomiska områden. Iranierna blev upphunna av händelser som kom att präglade deras auktoritet och suveränitet. De fann sig plötsligt omringade av mäktiga länder, samtidigt som de fortfarande brottades med bristerna efter det långa inbördeskrig och kaos som uppstått efter Safavi-dynastin. Ottomanerna militärmakt räckte inte längre till för att försvara sitt territorium. De tvingades gå med kapitulationsavtalen om ensamrätter och koncessioner som placerade deras ekonomi under stormakternas kontroll.

Iran var svagare och kunde lättare kontrolleras av England och Ryssland under de första decennierna av 1800-talet. Därefter kunde alla viktiga förändringar endast genomföras efter dessa länders godkännande. Ottomanska riket var däremot större, mäktigare och beläget närmare Västeuropa. Riket påverkades också av flera utländska aktörer, England, Ryssland och Frankrike samt under kommande decennier av Österrike, Italien och Preussen. Det skulle kräva flera krig och nederlag under kommande tider för att ottomanerna fullständigt kapitulera inför stormakternas krav. Ottomanerna hotades gång på gång av de nya krigsmaskinerna medan iranierna bara upplevde ett krig inom sitt territorium under andra hälften av 1800-talet. Imperierna utsattes för samma imperialistiska handlingar, men Ottomanska riket var mest intressant i förhållande till den imperialistiska målsättningen.

Från kolonial till imperialistisk exploatering

Utvecklingen i Europa hade i början ett nära band till kolonialiseringen av andra länder och samhällen. Men utvecklingen av de ekonomiska grunderna i Europa fick européerna att ändra sina metoder för exploatering av resurserna i andra länder. De behövde så småningom sälja och köpa varor och investera sitt kapital på de besegrade ländernas fria marknader när de försökte kontrollera de islamiska imperierna vid ingången till 1800-talet. De hade då tillräckligt starka ekonomiska grunder för att kunna kontrollera marknaderna och ta hem vinster i stället för att ockupera länderna i fråga.

De europeiska länderna ökade sin militära och ekonomiska makt tack vare moderniseringen av dessa besegrade samhällen, men detta betydde inte att de ville ge dem möjlighet att använda upptäckter och kunskaper utan att betala ett lämpligt pris som avgördes av stormakterna. Priset för den moderna framgången var ofta högt. De muslimska imperierna förlorade i de flesta fall på moderniserings- och europeiseringsförsöket i stället för att vända sin sämre utveckling. Detta liksom de muslimska samhällenas brist på inre drivkrafter förvandlade dem så småningom till imperialisternas politiska, militära, ekonomiska och kulturella resursområden i periferin.

Stormakternas politik och strategier varierade mellan de båda länderna. Det ottomanska samhället befann sig i Europa. Det hade en relativt utvecklad samhällsorganisation med maktfördelning inom systemet. Det hade goda ekonomiska infrastrukturer, vägar och förbindelser samt relativt utvecklade marknader, medan grannlandet Iran saknade alla dessa geografiska och ekonomiska tillgångar.

Metoderna var mer koloniala och konserverande i Iran. Möjligheterna till förändringar inom det föråldrade systemet frystes. Den politiska kontrollen skulle till varje pris behållas. Deras strategi och förväntningar i det ottomanska samhället

var helt annorlunda. I ottomanska riket skulle den geografiska sociala och ekonomiska kapaciteten användas för att stärka ett mer postkolonialt och imperialistiskt utnyttjande. Stormakterna ville genomföra reformer inom det föråldrade systemet för att höja kapaciteten för kapitalflöde. De ville satsa på marknaderna i Istanbul och på andra strategiska platser för att öka sina vinster.

Folket i Ottomanska riket fick möjlighet att konsumera utländska varor i städerna redan i början av 1800-talet. De fick möjlighet att låna europeiskt kapital i huvudstaden och på sina marknader redan under *tanzimat*-perioden på 1840-talet. Iranierna upplevde dessa kapitalistiska förändringar i slutet av seklet. Iraniernas begränsade källor och relativt lågutvecklade marknader innebar att de imperialistiska makternas intresse för landet väcktes senare.

Trots skillnaderna ockuperades i praktiken både länderna av de imperialistiska industriländerna genom att tvingas efterleva deras moderna planer. Trots den tidigare koloniala ockupationen var den moderna och ofta icke-militära ockupationen knappt märkbar för och kunde därför inte motarbetas av lokalbefolkningen.

Stormakterna försökte under hela 1800-talet frysa förändringar i Iran. De stoppade reformer och påverkade shahen att avskeda reformvänliga byråkrater. De ockuperade olika delar av landet och hotade gång på gång den iranska statens suveränitet och hjälpte nomadhövdingarna för att skada landets stabilitet och minska statens suveränitet. Mullorna och de reaktionära aktörerna vid hovet understöddes för att frysa de potentiella förändringarna. Dessa konservativa personer och grupper fick den iranska centralmakten att böja sig inför de koloniala och imperialistiska makterna. Iranierna kontrollerades inom kort av engelsmännen och ryssarna utan att kunna utnyttja konflikterna mellan dessa stormakter, åtminstone inte innan den sovjetiska revolutionen i Ryssland. ”Dessförinnan var engelsmännen eniga med ryssarna om att förändringarna i Iran

skulle frysas så mycket som möjligt²⁷⁶. I Ottomanska riket, krävde européerna vid flera tillfällen att få reformera systemet. De hotade sultanerna med att använda våld om dessa förhindrade genomförandet av reformarbetet *tanzimat*²⁷⁷.

Så småningom tjänade de europeiska staternas intresse av att reformera det ottomanska samhället som en drivkraft för moderniseringen. De tvingade den ottomanska staten att driva fram reformer när aktuella förändringar förhindrades av den föråldrade ottomanska maktapparaten och dess konservativa krafter. ”De västeuropeiska länderna ställde t.ex. ett gemensamt ultimatum till ottomanerna under 1860-talet. De hotade ottomanerna med att de skulle ockupera huvudstaden Istanbul om reformer inte genomfördes. År 1867 skrev fransmännen ett brev till sultanen och bad honom att ge order om att driva fram reformarbetet. England och Österrike stödde fransmännens begäran och de ställde ultimatum²⁷⁸. År 1878 slöt England ett avtal med Ottomanska riket och fick därmed ansvaret att försvara rikets suveränitet under förutsättning att sultanen accepterade reformerna. Därefter räddades den reformvänliga premiärministern Mithat Pascha undan sultanens straff med hjälp av västländernas påtryckningar²⁷⁹.

²⁷⁶ Palmer, s. 61; Lambton, 1996, s. 260; Adamiyat, 1972, s. 276.

²⁷⁷ Adamiyat, 1972, s. 162.

²⁷⁸ Adamiyat, 1972, s. 134, 154.

²⁷⁹ Adamiyat, 1972, s. 163.

Den kapitalistiska kontrollen

Kontrollen i Ottomanska riket

År 1802, ett år efter segern över fransmännen i Egypten, återupptog ottomanerna sin nära förbindelse med dem. Som inledning på den nya vänskapen gav de fransmännen viktiga handelsfördelar vid Medelhavet och Svarta havet²⁸⁰. Detta hände på grund av att de ottomanska sultanerna tidigt, redan i slutet av 1700-talet, hade förstått att deras makt och existens bara kunde byggas på balansen mellan stormakterna. Ottomanerna kunde dock inte utnyttja stormakternas konflikter för att få dem att respektera rikets självständighet. De skapade balans i sina relationer genom att fördela möjligheterna på alla parter för att tillgodose allas intressen. Varje avtal om rättigheter med en av de mäktiga länderna följdes ofta av motsvarande avtal med andra länder. Detta fick så småningom ottomanerna att hamna i en ond cirkel av avtal med och obalans mellan mäktiga utlänningar under drygt ett sekel fram till början av 1920-talet, då förhållandena förändrades.

År 1812 besegrades Napoleon i kriget mot Ryssland. Detta gav England möjlighet att ta fransmännens plats vid östra Medelhavet. Engelsmännen utnyttjade också sin roll i fredsavtalet mellan Ryssland och ottomanerna och fick rätten att utvidga sin ekonomiska dominans över hela området från Alexandria i Egypten till Beirut i Mesopotamien. Därigenom kunde de bygga upp ett imperium av handel och ekonomiska förbindelser i det ottomanska territoriet²⁸¹.

År 1827 attackerade de tre allierade stormakterna, Ryssland, Frankrike och England, Ottomanska riket. Året därpå började ett nytt krig mellan Ryssland och ottomanerna. Kriget slutade

²⁸⁰ Palmer, s. 6.

²⁸¹ Palmer, s. 90, 154.

samma år med ett fredsavtal, Adrianopel-avtalet. Enligt avtalet tvingades ottomanerna ge upp mark och betala skadestånd som var dubbelt så stort som rikets budget²⁸². Detta, liksom krigets kostnader, minskade ännu mer ottomanernas möjlighet att genomföra reformer.

År 1832 ockuperade egyptiska trupper en stor del av sultanens territorium: Syrien, Irak och en stor del av Anatolien. De vände sig mot huvudstaden och hotade att ockupera Istanbul. Sultanen hade inget annat val än att be ärkefienden Ryssland om hjälp för att försvara huvudstaden. Det var första gången som ottomanerna fick hjälp av stormakterna att försvara sin huvudstad. Den ryska armén skickades till Istanbul. Deras truppförflyttning fick andra stormakterna att skicka trupper till området. Fransmännen fick slutligen egyptierna att kalla tillbaka sina trupper. Som guvernör och regeringschef fick Egyptens ledare ny mark och ytterligare maktbefogenheter²⁸³. Händelsen visade ännu en gång att Ottomanska riket inte längre kunde överleva utan hjälp från stormakterna. Därefter överlevde Ottomanska riket ofta på grund av att dessa såg det som fördelaktigt att låta riket finnas kvar. Denna för ottomanerna dystra situation övertygade också stormakterna om att de kunde föra krig mot ottomanerna när de tyckte sig ha behov av detta.

År 1833 gav ett nytt avtal som slöts mellan ottomanerna och ryssarna efter deras satsning på huvudstadens försvar ryssarna nya koncessioner vad gällde kommunikationen igenom Marmarasjön. Avtalet gav också ryssarna möjlighet att kontrollera sultanen i Istanbul²⁸⁴.

År 1838 slöt engelsmännen ett avtal med ottomanerna om utveckling av handeln. Avtalet gav engelsmännen nya möjligheter att sälja sina varor och köpa lokala råvaror och produkter

²⁸² Palmer, s. 108–109.

²⁸³ Palmer, s. 112–113.

²⁸⁴ Anderson, s. 81–86; Palmer, s. 113.

på ottomanernas marknader²⁸⁵. Detta gav engelsmännen möjlighet att utveckla sin auktoritet i Syrien, Libanon och närliggande områden. *Tanzimat*-reformerna sågs som en förberedelse för genomförandet av det aktuella avtalet med England om ”den fria marknaden” i Ottomanska riket²⁸⁶.

Stormakterna fick så småningom makten att bestämma i olika områden av Ottomanska riket utan att tillfråga den ottomanska sultanen och centralmakten. År 1848, ett decennium efter början av det europeiskt orienterade moderniseringsarbetet *tanzimat*, samlades stormakternas ambassadörer i Wien för att diskutera konflikten mellan Ryssland och Ottomanska riket. De fattade beslut om det ottomanska territoriet utan att bjuda in ottomanernas representant till konferensen²⁸⁷. År 1852 seglade franska krigsbåtar igenom Çanakkale i Marmarasjön till Istanbul. De ankrade framför sultanens slott och fick sultanen och hans premiärminister att godta de franska kraven²⁸⁸. År 1853 föreslog ryssarna för engelsmännen att dela Ottomanska riket i flera mindre stater. Tanken hade funnits i stormakternas båda huvudstäder sedan 1839. Förslaget fick emellertid inte gensvar då engelsmännen var rädda att detta skulle ändra balansen mellan makterna i Europa²⁸⁹.

Ryssarna kallade sedan länge Ottomanska riket för ”den äldre mannen”²⁹⁰. De hade länge haft tanken att dela riket med andra stormakter, men de verkställde inte sitt beslut. De fruktade nämligen att detta skulle skapa nära kontakter och eventuellt konflikter och krig med stormakterna i Västeuropa. Ottomanernas självständighet räddades vid olika tillfällen under 1800-talet endast på grund av att stormakterna inte

²⁸⁵ Palmer, s. 125.

²⁸⁶ Özüerman, s. 18.

²⁸⁷ Palmer, s. 134–135.

²⁸⁸ Palmer, s. 130.

²⁸⁹ Palmer, s. 121, 131.

²⁹⁰ Palmer, s. 132.

kunde komma överens om uppdelningen av det stora riket²⁹¹.

Efter 1856, då fredsavtalet mellan den allierade länderna, England, Frankrike och Ottomanska riket å ena sidan och Ryssland å andra sidan slöts, fick ottomanerna krediter av europeiska länder. De fick upp till 14 utländska krediter under de första 20 åren. Krediterna var mycket dyra och ca 40 procent av hela summan gick till avgifter innan de hade betalats ut²⁹².

Krediterna hjälpte inte rikets ekonomi utan drev landet in i en ekonomisk kollaps. De fördjupade också landets behov av utländska krediter. År 1863 upprättades Osmanlı Bankası för att administrera det engelska och franska kapitalet i landet. En ny bank, Crédit Général de l'Empire Ottoman, öppnades också 1868 av fransmännen. Denna följdes av öppnandet av den ryska banken Rus Bankasi. Franskt kapital dominerade under ca tio år Ottomanska rikets ekonomi och präglade landets handel under hela 1860-talet²⁹³.

Under 1870-talet ökade européerna sin kontroll över rikets ekonomi och statens finanser. Detta minskade sultanens och den ottomanska statsmaktens möjlighet att fritt kunna bestämma över rikets ekonomi²⁹⁴. Många utländska aktörer, däribland William Bulver, den engelske ambassadören i Istanbul, klagade över höga utgifter för skulderna. Han rådde ottomanerna att ersätta sin liberala ekonomiska politik med ett effektivt system för att minska beroendet av utländska banker och hindra dem att diktera sina villkor²⁹⁵.

²⁹¹ Palmer, s. 131,135.

²⁹² Issawi, 1980, s. 361, 365; Lewis, s. 447.

²⁹³ Palmer, s. 152–153.

²⁹⁴ Palmer, s. 146.

²⁹⁵ Palmer, s. 152.

Detta betydde dock inte att förstärkningen av sultanens auktoritet över den ekonomiska sektorn kunde rädda ottomanernas ekonomi. Sultanen brydde sig nämligen inte om landets ekonomiska kollaps. Hans slöseri var också en av orsakerna till landets bankrutt, som byggde på både utländsk och inhemsk exploatering. De utländska och inhemska profitörerna var alltid överens om själva utnyttjandet. Detta scenario av allians mellan inhemsk och utländsk exploatering utspelades också i Iran och blev ett vardagsinslag i båda rikena.

Den ekonomiska kollapsen berodde också på begränsningen av de inhemska marknaderna och den svaga kapitalbildningen i riket. Det nationella borgerliga skiktet var svagt och kunde inte konkurrera ut de utländska kapitalägarna. Konsekvensen av landets dåliga utveckling gjorde att stora delar av de utländska lånen fördes tillbaka till de ursprungliga länderna och bankerna utan att skapa någon ekonomisk tillväxt och kapitalbildning på vägen.

Den ekonomiska krisen och börsfallet 1873 i Europa slog hårt mot den ottomanska ekonomin som var svag och öppen för in- och utflöde av kapital. Detta förstärkte den imperialistiska kontrollen över riket och fördjupade utnyttjandet av den ottomanska ekonomin. Under denna period utbetalades hälften av statens inkomst som amortering och ränta på de utländska lånen till de europeiska länderna. Sultanens höga utgifter, liksom utländska avgifter förbrukade 90 procent av de utländska lånen. Bara en tiondel av lånen användes i statens budget för investeringar och reformplaner²⁹⁶.

År 1875 fick regeringen i Istanbul be de utländska långivarna om att ge dem en längre tidsfrist för att betala räntorna. Detta innebar den ottomanska statens erkännande av sitt ekonomiska nederlag och sin konkurs²⁹⁷. De föregående 20

²⁹⁶ Palmer, s. 156, 179.

²⁹⁷ Shaw, 1977, s. 110; Palmer, s. 155.

årens imperialistiska förbindelser liksom sultanens slöseri låg till grund för statsfinansens konkurs. Ottomanska rikets existens hängde nu på de europeiska långivarnas samtycke²⁹⁸.

År 1877 började seklets fjärde krig mellan Ryssland och Ottomanska riket. Kriget slutade 1878 ännu en gång med en stor förlust för ottomanerna. De tvingades omedelbart gå med på ryssarnas krav på mark och koncessioner samt en stor summa i krigsskadestånd som skulle betalas under de kommande 100 åren²⁹⁹.

I slutet av kriget hotade ryssarna än en gång att ockupera huvudstaden om ottomanerna inte kapitulerade villkorslöst. Engelska flottan gick in från Çanakkale i Marmarasjön för att försvara huvudstaden, trots att de inte hade ottomanernas samtycke för sin truppförflyttning i området. Detta var andra gången som engelsmännen ockuperade det ottomanska territoriet till havs efter attacken 1807³⁰⁰. De behövde inte längre bry sig om sultanens samtycke till sin invasion. Således ockuperades ottomanernas territorium av både Ryssland och England.

Enligt fredsavtalet 1878 i Istanbul fick ottomanerna gå med på ryssarnas pan-slaviska plan på Balkan. De accepterade oavhängighet för Rumänien, Serbien, Karadag och Bulgarien. Sultanen kunde inte bjuda motstånd gentemot ryssarnas hot att ockupera huvudstaden utan kunde bara hoppas på andra stormakters politiska reaktion mot deras geopolitiska planer på Balkan. Avtalet med Ryssland innebar att Ottomanska riket förlorade två tredjedelar av sitt territorium. Därmed upphörde ottomanerna att känna sig som ett folk i ett mäktigt rike³⁰¹.

²⁹⁸ Palmer, s. 156.

²⁹⁹ Palmer, s. 166, 169, 179.

³⁰⁰ Palmer, s. 170–171.

³⁰¹ Palmer, s. 172, 181, 244.

Efter fredsavtalet fördjupades den ekonomiska krisen. Staten kunde inte betala ut löner till sina anställda i närmare fyra år. Priserna ökade stadigt i Istanbul. Nya vågor av flyktingar strömmade in i huvudstaden³⁰². I slutet av 1870-talet föreslog ryssarna än en gång stormakterna att de antingen skulle kontrollera hela statsfinanserna i Ottomanska riket eller dela landet i olika intresseområden³⁰³. År 1881 gick sultanen med på de europeiska bankernas organiserade kontroll över statsfinanserna³⁰⁴. Under denna period började tyskarna vinna över sina konkurrenter, och så småningom förvandlades de till de viktigaste kapitalförvaltarna i Anatolien³⁰⁵.

Avtalen om ekonomiska koncessioner med utlänningar fortsatte och utvecklades under Abdülhamits tid³⁰⁶. Tyskarnas konkurrens med de dominerande stormakterna i Ottomanska riket ökade successivt och nådde sin kulmen under 1910-talet. Tyskarnas nya position och nära band med ottomanerna stoppade dock inte avtalen om ytterligare koncessioner med andra länder. Ottomanerna hade nu, efter drygt ett sekel av modernisering, europeisering och nära samarbete med européerna, förlorat sin storhet, sitt territorium och värdighet.

Kontrollen i Iran

Under hela 1800-talet ökade stormakterna sitt politiska och ekonomiska inflytande så mycket att andra länder behövde de härskande stormakternas samtycke för att sluta avtal med iranierna. Tyskland tvingades t.ex. under 1870-talet förneka att skicka experter till Iran, då förhållandet till Iran skulle god-

³⁰² Issawi, 1980, s. 361; Palmer, s. 180.

³⁰³ Stratford, s. 49; Palmer, s. 179.

³⁰⁴ Palmer, s. 180.

³⁰⁵ Lewis, s. 447; Issawi, 1980, s.361–365.

³⁰⁶ Palmer, s. 193.

kännas av Ryssland och England. Landet kunde bara stå på egna ben så länge som dessa stormakter samtyckte. Under de sista decennierna av 1800-talet inleddes och utvecklades koncessionsavtalen också i Iran. Landet hade hamnat under stormakternas kontroll i början av 1800-talet, men stormakternas intresse för ekonomiska satsningar dröjde och började först under de senaste decennierna av 1800-talet. De iranska marknaderna var nämligen mer begränsade och fattiga än de i Ottomanska riket. Detta, liksom de geografiska villkoren och begränsningen av kommunikationen, fördröjde framväxten av kapitalismen och den imperialistiska exploateringen i Iran.

Under denna period började européerna intressera sig för de ekonomiska möjligheterna i Iran. De ville framför allt ta kontrollen över statens ensamrätter på tull, tobak, vägbyggande, samt import och export av varor. Den iranska shahen och hans omgivning välkomnade det utländska intresset och började så småningom sälja allt som kunde dra till sig utlänningarnas intresse. Försäljningen av ensamrätter utvidgades därefter från handeln till kontroll av landets ekonomiska källor. Shaherna arrangerade också sina resor till Europa genom att sälja nya ensamrätter till utlänningar³⁰⁷.

Rätten att bygga vägar och järnvägar, kontrollen av tullväsendet och produktion och marknadsföring av tobak, rätten att öppna banker och bryta malm och även rätten att välja utländska experter såldes och köptes på den korruperade öppna marknaden, där shahen och hovet och flertalet tjänstemän fick sin del av kakan. Landets svaga och begränsade ekonomi präglades av utländska varor och shahen saknade pengar för att bekosta sina hundratals fruars uppehälle. Fram till den konstitutionella revolutionen i början av 1900-talet lånade man pengar på vilka villkor som helst för att täcka shahens och hovets enorma utgifter. Resten av pengarna förvaltades av korruperade statsmän för att täcka

³⁰⁷ Varahram, s. 64–65, 265.

statliga utgifter.

Den första utlåningsbanken, Stegrazi Rus, började sin verksamhet i Teheran redan 1852, men det dröjde länge innan den första bank som drev en bred bankverksamhet öppnades. År 1888 öppnade New Oriental Bank ett kontor i Teheran. Två år senare lämnade banken sin plats till den engelska Kungliga banken (Bank-e shahi) som hade i uppgift att binda den iranska ekonomin och penningpolitiken till East India Companys verksamhet. Den första iranska banken, Nationalbanken (Bank-e melli), öppnades först 1906³⁰⁸. I början av 1900-talet fick Ryssland kontroll över den iranska penningmarknaden genom att ta på sig alla utländska lån. Detta motverkade engelsmännens ensamrätt att driva bankväsendet, och skapade därför reaktioner i landet³⁰⁹. Konflikterna hjälpte för första gången de iranska samhällsaktörerna att höja sin röst gentemot den korruperade maktapparaten. Den konstitutionella revolutionen nalkades.

Ett gemensamt öde

Således befann sig ottomaner och iranier trots stora skillnader under andra hälften av 1800-talet i samma båt. Å ena sidan kunde de inte längre upprätthålla det föråldrade levnadssättet och kände sig tvungna att modernisera sina institutioner och sitt samhälle. Men å andra sidan kunde genomförandet av moderniseringen bara äga rum under imperialisternas hegemoni och bevakning. Moderniseringen öppnade vägen för en del förbättringar i systemet i de båda muslimska imperierna, men den minskade samtidigt ännu mer landets möjligheter att stå på egna ben. Den möjliggjorde och fördjupade imperialismens exploatering³¹⁰.

³⁰⁸ Hasanbeygi, s. 400–403.

³⁰⁹ Varahram, s. 211.

³¹⁰ Özüerman, s. 18.

Detta var orsaken till att många i protest mot den påtvingade kontrollen började återvända till sina gamla värderingar, däribland de islamiska traditionerna, trots att många var medvetna om att dessa kulturella rötter redan var förbrukade. De hade varit en viktig orsak till dessa samhällens stagnation och långsamma utveckling. Försöket att befria sig från den moderna västeuropeiska kontrollen resulterade så småningom i uppkomsten av islamiska ideologier i Iran och nationalistiska och islamiska ideologier i Ottomanska riket.

Utländska intressen och inhemska brister

Européerna bar det nya seklets fana när de fick nära kontakter med de muslimska länderna, men deras politiska, militära och ekonomiska inblandning ökade inte muslimernas möjlighet att genomföra en liknande utveckling av sitt samhälle. I båda imperierna började intresset för europeiska produkter när de besegrades av de teknologiska krigsmaskinerna. De erkände stormakternas överlägsenhet genom att importera militära medel, som fungerade som symboler för modernisering. Konsumtionen av ryska och europeiska varor utvidgades från militära medel till andra områden. De muslimska samhällena blev successivt beroende av varor i sitt vardagsliv.

Man försökte i båda riken erhålla européernas teknologiska framgångar genom att dels skicka sina studenter till Europa och dels använda utländska experter i europeiskt orienterade moderna skolor och institutioner. Försöket var en god början för utvecklingen av samhället, men det var ändå mycket ytligt. Man försökte lära sig att konsumera och använda den europeiska teknologin i stället för att delta i de europeiska framstegen och spela en roll i dess utveckling, med andra ord hellre konsumera än att försöka förstå och producera något eget. Till exempel översattes inte en enda bok om européernas

ekonomiska framgångar till arabiska, persiska eller turkiska under hela moderniseringsperioden³¹¹. Bland de turkiska och persiska studenter som skickades till Europa under 1800-talet var de studenter som studerade ekonomi mycket få. Bland turkiska studenter som 1840-1880 studerade i europeiska länder fanns inte en enda som skrev uppsatser om den ekonomiska utvecklingen i Europa³¹². De hade i själva verket bortsett från den ekonomiska utvecklingens grundläggande faktorer i Europa.

Detta skilde moderniseringsmodellen i de muslimska samhällena från den framgångsrika modellen i Japan. De muslimska staterna och de nya byråkraterna i dessa länder insåg inte vikten av att satsa på ekonomin, medan den japanska modellen framför allt byggde på att importera kunskaper och använda dem för egna ekonomiska och teknologiska framgångar³¹³. Skillnaden byggde dels på de inre brister som präglade utvecklingen i de muslimska samhällena och dels på japanernas mindre påverkan av européernas inflytande och förmyndarskap. Japanerna hade fördelen att kunna hålla sig utanför den utländska kontrollen, såväl militärt som politiskt och ekonomiskt, när de under 1800-talet satsade på att utveckla sitt samhälle.

Metoderna förändras, förhållandena kvarstår

Under de senare decennierna av 1800-talet skapade det utländska trycket, liksom moderniseringens misslyckande med att svara mot förväntningarna, skarpa reaktioner i båda iranska och ottomanska samhällena. Den moderna kontrollens för-

³¹¹ Lewis, s. 196.

³¹² Sayar, s. 30.

³¹³ Akyol, s. 222.

ödande konsekvenser användes i båda länderna av inre missnöjda krafter som en ursäkt för att försvara återgången till traditionerna. Nationella reaktioner i Ottomanska riket och reislamiska reaktioner i båda länderna skapade en ny politisk stämning vid sekelskiftet 1900. Processen präglade inte bara det dåtida samhällslivet utan har kastat sin skugga över de politiska händelserna fram till idag.

Fyndet av råolja i den ottomanska staden Mosul och därefter i sydvästra Iran förändrade dock stormakternas strategi och skapade ett djupt intresse hos engelska och holländska företagare för att satsa på den strategiska råvaran³¹⁴. Iraniernas förmånsavtal om kontrollen av oljefälten med engelsmannen Darsy 1901, blev under hela seklet och ända fram till i dag en avgörande och förödande faktor i kontrollen av landets ekonomi. År 1908 fann man ett stort råoljafält i sydvästra Iran. Detta fick England och andra europeiska länder att omplanera sin strategi i Iran och delar av Ottomanska riket. Därefter blev oljepolitiken en central faktor i de politiska besluten i området³¹⁵.

Det första världskriget blev förödande för ottomanerna. Det ottomanska systemet försvann i ett slag. Kapitulationen medförde svåra konsekvenser. Segrarna i kriget dikterade sin nya geopolitiska vilja och Ottomanska riket delades för gott i olika delar och en ny karta med självständiga länder och nationer ritades. De allierade länderna kontrollerade hela statsmakten och kunde bestämma över landets ekonomi. De blev så starka att de kunde ge den ottomanske kalif-sultanen fristad i sitt territorium 1922³¹⁶. Iran upplevde under denna period en långvarig maktlöshet och anarki som hade uppstått

³¹⁴ Palmer, s. 193, 212, 230.

³¹⁵ Busch, s. 18–19.

³¹⁶ Palmer, s. 233, 288–289.

efter den konstitutionella revolutionen.

Revolutionen 1917 i Ryssland satte definitivt punkt för de tidigare relationerna. Med Sovjetunionens tillkomst försvann Ryssland som det viktigaste hindret för dessa länders utveckling, medan den imperialistiska makten monopoliserades av de västeuropeiska länderna, med England i spetsen. Men om det gamla systemet i Ryssland delade det centrala ansvaret för Irans och Ottomanska rikets misslyckanden under moderniseringsperioden, gav det nya socialistiska systemet möjlighet till kompensation. När revolutionen fick hela den teknologiskt utvecklade världen att brytas i två motstående block, hamnade dessa muslimska länder i västblocket. I synnerhet Iran fick som den anti-kommunistiska västalliansens främsta front en strategisk betydelse. De nya förväntningarna gav i båda länderna upphov till en ny ordning och ett nytt politiskt system. De gamla systemen ersattes av nya och moderna statsmakter under 1920-talet.

1800-talet och dess reformer och utländska kontroll blev således förödande för båda länderna. Satsningarna på modernisering liksom de relativa framgångarna och misslyckandena med att förnya samhället satte djupa spår på dessa länders framtid och präglade även kommande moderniseringsplaner under 1900-talet. Den imperialistiska kontrollen fortsatte. Ett antal moderniseringsplaner sattes under kommande tider igång, men de kunde inte befria länderna från den ställning som de hade haft gentemot de europeiska länderna under 1800-talet. I slutet av moderniseringsperioden på 1800-talet hade Iran och Ottomanska riket hamnat i de moderna ländernas periferier. Detta förvandlades till ett varaktigt öde och fortsatte även under det kommande århundradet.

Tanzimat i Ottomanska riket

Det ottomanska systemet överlevde långt efter början på sitt sammanbrott, eftersom reformerna upprätthöll det sedan de traditionella institutionerna och grunderna hade förlorat sin funktion³¹⁷. Reformerna var kortvariga, ytliga och begränsade till vissa institutioner, men gav ottomanerna möjlighet att förbättra sina institutioners funktionssätt och överleva.

Moderniseringen och europeiseringen av det ottomanska samhället går långt tillbaka i ottomanernas historia. De genomförde viktiga förändringar och reformer i sina militära medel efter modellerna i Europa och Ryssland redan i början av 1700-talet. De använde också de europeiska arkitektoniska stilarna under samma period. Deras satsning på europeiseringen gjorde att ”det redan i slutet av 1700-talet fanns etablerade sekulära grupper i samhället, i synnerhet i huvudstaden Istanbul”³¹⁸.

En effektiv modernisering i Ottomanska riket skedde i en ny våg under sultan Selim III. År 1791 gav sultanen både islamisterna och de sekulära i uppdrag att komma med förslag om moderniseringen av militären och riket. Moderniseringen skulle öka arméns kompetens till europeisk nivå. Reformen av militären var i grunden inte något nytt i Ottomanska riket, men hans reformer var betydligt mer långtgående än föregående reformer³¹⁹. Omorganiseringen av byråkratin på regional nivå, skattereformer och reformer för förbättring av marknadsföringen av spannmål, liksom öppnandet av sekulära skolor och militärskolor, användandet av främmande språk inom

³¹⁷ Palmer, s. V111.

³¹⁸ Palmer, s. 79.

³¹⁹ Palmer, s. 59.

utbildningsväsendet och upprättandet av diplomatiska förbindelser med europeiska länder ingick reformer.

Man har idag olika uppfattningar om de reformer som genomfördes under Selims tid. En del ser dem som en förändring som satte djupa spår i olika delar av samhället. Lewis Bernard delar den här åsikten trots att han understryker att omdaningarnas kärna utgjordes av militära reformer. En annan uppfattning uttrycker bl.a. Stanford Shaw som ser Selims reformer som mer traditionella än moderna. Enligt Shaw utvidgades reformerna inte till ekonomiska och sociala områden. Selim försökte göra förändringar i strukturen, men han genomförde bara gamla åtgärder för att lösa de gamla problemen. Hans ekonomiska omdaningar följdes inte av reformer i budgeten. Åtgärderna på detta område syftade bara till att minska korruptionen och förbättra de gamla relationerna³²⁰.

Den viktigaste delen av sultan Selims reformer var utvecklingen av relationerna med Europa. Dessa skapade i sin tur positiva känslor hos folket gentemot européerna och de europeiska framstegen. Under denna period tjänstgjorde många européer och framför allt fransmän inom olika ottomanska militäranläggningar. Det var inte första gången som européer fick möjlighet att arbeta som specialister för att modernisera militären i Ottomanska riket, men det var första gången som ottomanerna inte längre krävde att européerna skulle anpassa sig till de gällande traditionerna i Ottomanska riket. De fick behålla sin religion och sitt levnadssätt.

Fransmännen och många anhängare till den franska revolutionen propagerade samtidigt för sina nya och revolutionära idéer i Istanbul, samtidigt som motparterna på europeiska ambassader försökte tillbakavisa deras argument. Dessa motsättningar gav också ottomanerna möjlighet att ta del av det

³²⁰ Akşin, s. 82.

nya tänkandet i Europa.

Nya ambassadörer skickades till olika europeiska länder. Det var inte heller första gången som ottomanerna skickade ambassadörer till europeiska länder, men det var första gången som ambassadörerna inte var tillfälliga och hade aktuella uppdrag. År 1793 öppnades den ottomanska ambassaden i London och därefter i Wien och Berlin. År 1796 öppnades ambassaden i Paris³²¹. Sultan Selim fortsatte att genomföra sina reformplaner och fördjupade dem i början av 1800-talet, men han föll själv offer för sina reformer.

Kontakterna med den moderna kontinenten tvingade dock ottomanerna att fortsätta sin omdaning – *islahat* och *tanzimat*. Det reformarbete som hade börjat med sultan Selim aktiverades åter under sultan Mahmuts tid. Sultan Mahmut II var en trogen reformist. Han var den förste sultanen som från första dagen understödde införande av de västländska framstegen till riket och tog upp Selims misslyckade moderniseringsarbete och försökte utveckla det på alla områden. Hans reformer tog fart, särskilt sedan han upplöst janitsjar-styrkan 1826³²².

Mahmut började sin radikala modförändring med att raka av sig skägget. Han klädde sig i egyptisk kappa. På samma sätt som europeiska ledare gav han order om fester på sin födelsedag. Han deltog i fester och baler som arrangerades av europeiska ambassadörer. Han färdades i Istanbul och de närliggande städerna utan att ta på sig traditionella kläder. Hans bilder hängdes också på väggarna i statliga kontor, trots att de islamiska traditionerna förbjöd att hänga bilder med människa som motiv³²³. Att tala på ett europeiskt språk, främst

³²¹ Akşin, s. 82.

³²² Inalcik, 1989, s. 23; Shaw, 1971, s. 6.

³²³ Akşin, s. 114.

franska, blev ett allmänt krav på kulturellt framgångsrika människor under hans tid³²⁴.

Sultanen hade ett stort intresse för reformerna i Egypten och försökte efterhärma egyptiernas utvecklingsmodell i Istanbul. Han försökte locka med sig *ulema* för att göra det lätt att driva fram en omdaning. Mahmut var förmodligen en trogen muslim och byggde flera moskéer och reparerade gamla heliga byggnader. Han valde en närstående till *Şeyhülislam*. Denne var också reformvänlig och ville hindra de lokala islamiska ledarna att framträda som ”konservativa arroganta” janitsjarchefer. Janitsjar-styrkan var då den viktigaste konservativa institutionen och stod emot moderniseringen. Sultanen valde inte bara de reformvänliga till höga tjänster. Han organiserade också dem för att vinna över de konservativa. År 1826 blev sultanen informerad om att alla i hans omgivning ville medverka i de militära reformerna. Han gav då order om upplösningen av janitsjar-styrkan. Den följande fredliga perioden som byggde på balansen mellan de nya mäktiga ländernas inflytande i landet utnyttjades och fram till 1839 fördjupades reformerna för att förnya samhället.

År 1839 fick sultanen Abdülmecit makten och erkände behovet av genomförandet av reformarbetet *tanzimat*. Bakom reformen stod Reşit Pascha, den f.d. ambassadören i Europa. Han var en viktig aktör inom moderniseringsprocessen. Enligt ordern garanterade staten medborgarnas liv och egendom. Alla från olika religioner och etniska grupper, såväl muslimer som kristna och judar, skulle betraktas lika. Jämlikheten mellan muslimer och icke-muslimer garanterades. De institutioner som hade upprättats under tidigare sultanernas tid fick möjlighet att stifta lagar. Moderniseringen av armén och

³²⁴ Akşin, s. 82.

marinen fortsatte.

De flesta av de västeuropeiska stormakterna understödde sultanens demokratiska och moderna reformplaner, men processen skapade en ny tveksamhet hos ärkefienden Ryssland. Både sultanen och hans omgivning var trogna reformister även om reformerna verkade vara alltför senkomna. Sultanen kunde nämligen inte längre bestämma över sitt rike utan att påverkas av stormakternas beslut. Stormakterna ville stödja moderniseringen i Ottomanska riket, men de var medvetna om att ottomanernas renässans kunde hota deras vinster och herravälde³²⁵. Detta var orsaken till att förutsättningarna för ottomanernas framgång i att reformera och modernisera riket under stormakternas inflytande i grunden var mycket små.

Fransmännen föredrog att satsa mer på Egypten och dess utveckling än på Ottomanska riket, men England och Österrike såg sultanens ökade makt som en kommersiell fördel. Båda länderna var rädda att ottomanernas maktförlust kunde ge egyptierna möjlighet att hindra deras handel i närliggande områden. Därför uppmuntrade dessa stormakter genomförandet av reformerna³²⁶, om endast så länge som deras vinster var beroende av dem.

Premiärministern Reşit Pascha satsade under sin tid på att genomföra nya reformer och använda de moderna framstegen i Västeuropa. Han ville skapa en ny statsmakt som byggde på centralisering av makt och omorganisering av maktfördelningen mellan olika aktörer och regioner. Han ville också förändra den teokratiska strukturen och bygga upp en sekulär byråkrati. På samma sätt som vid tidigare reformer hade moderniseringen av armén en central betydelse.

År 1840 klarade ottomanerna av att genomföra lagändringar

³²⁵ Palmer, s. 118–119.

³²⁶ Palmer, s. 118–120.

och reformera rättsväsendet³²⁷. Reşit Pascha och andra reformister försökte övertyga de islamiska ledarna om att de moderna lagarna på samma sätt som den islamiska rätts-traditionen sharia under tidigare perioder gjorde kunde bygga grunden för ett mäktigt muslimskt imperium³²⁸. Ändå skapade reformerna ett brett missnöje bland de konservativa grupperna. Reşit Pascha mötte t.ex. starkt motstånd när han försökte ändra maktstrukturen i regionerna. Reformplanerna möttes av motstånd från många håll när de genomfördes. Detta ledde successivt till en allmän tveksamhet och flera avbrutna moderniseringsplaner. Motstridiga makthavare hindrade moderniseringsprocessen att fördjupas i samhället.

Reşit Pascha fick som ledare för reformerna uppleva både stark medvind och stark motvind. Han fick också emellanåt lägga ner arbetet och syssla med andra statliga verksamheter. År 1841 skickades han som ambassadör till Frankrike, men återvände 1845 och fortsatte sina reformer. Under perioden 1846–1858 utsågs han sex gånger till *sadrizam*³²⁹. Det betydde att hans reformförsök avbröts många gånger under de tolv åren. Trots detta var ottomanernas reformer mer stabila och kontinuerliga när de jämförs med de mer kortvariga och ytliga reformerna i Iran. Dessa avbröts efter ännu kortare perioder och de togs upp igen efter ännu längre perioder av stagnation och väntan.

År 1856 gav sultanen ut en ny skrift för att bekräfta sin tidigare order om *tanzimat*-arbetet. Han ville därmed lugna Frankrike och England. Därefter började den andra etappen av *tanzimat* att sättas i kraft. Nya skattereformer genomfördes inom jordbruket. Sultan Abdülmacit försökte som föregående reformvänliga sultaner inte bara befria sig från de gamla traditionerna. Han satsade också på att framstå som en sekulär

³²⁷ Palmer, s. 122.

³²⁸ Nateg, 1990, s. 141.

³²⁹ Palmer, s. 122.

statschef bland de europeiska ledarna³³⁰.

Reformerna fortsattes även under sultan Abdülaziz's styre (1861–1876). Under denna period ökade folkets och framför allt den urbana elitgruppens tryck på sultanen och den ottomanska centralmakten för att gå med på att införa en konstitution. Moderniseringen hade också skapat materiella grunder för en återgång till den demokratiska modellen i Europa. Konstitutionen dröjde dock ända till Abdülhamit II:s upphøjelse till makten 1876. Sultan Abdülhamit gav order om den första konstitutionen och valde en grupp av högt uppsatta att skriva grundlagen. Av dessa var 16 tjänstemän, tolv mullor och två var militärer. Sultanen godkände grundlagstiftningen, trots att han egentligen inte ville skapa en parlamentarisk monarki. ”*Sadrizam* Mithat Pascha var grundlagens arkitekt. Han sändes dock i exil året därpå och sultanen styrde fortsättningen av demokratiseringen genom sitt envälde. Sultanen öppnade parlamentet under ett år, men stängde den därefter för de kommande 30 åren fram till 1908”³³¹.

Sultan Abdülhamit började vrida den långa moderniseringsprocessen tillbaka genom att re-islamisera staten. Han försökte ge en islamisk aura till sin auktoritet och heligförklara sitt ämbete. Han satsade på att öppna islamiska skolor och bygga moskéer. Han gav *seyhülislam* tillbaka hans traditionella befogenheter och gjorde allt för att bygga sitt heliga envälde och utveckla det. Abdülhamit gav order om censur av böcker och kontroll av de oppositionella grupper som började växa fram inom den utbildade eliten i det ottomanska systemet³³². Men trots allt detta kunde han inte frysa förändringsprocessen och sekulariseringen av samhället. Nya moderna statliga

³³⁰ Issawi, 1980, s. 45; Palmer, s. 140–141, 145.

³³¹ Akşin, s. 146–147; Palmer, s. 165.

³³² Palmer, s. 194.

skolor, en bank för jordbruket, *Ziraat Bankası*, nya kommunorganisationer, nya vägar och gaslampor i städerna var en del av de nya framsteg som kom under hans tid³³³. Skolväsendet utvecklades, nya fabriker öppnades och kvinnor fick möjlighet att komma ut på arbetsmarknaden.

Från början av 1900-talet ökade trycket på sultanen att återvända till ett demokratiskt system. Folket var emot sultanens envælde och ville använda sina politiska rättigheter och välja sina representanter. Trycket från oppositionella grupper, däribland ungturkarna och de nationalisterna och militärer som hade trätt in i de politiska grupperna, fick slutligen sultanen att erkänna att "folket i Ottomanska riket nu var redo att leva i ett parlamentariskt samhälle".

Således trädde den andra konstitutionen i kraft år 1908. Parlamentsledamöterna bjöds in till huvudstaden och den bortglömda grundlagen från den första konstitutionen 1876 genomfördes omedelbart. Politiska fångar och exilottomaner fick amnesti och sultanens underrättelseorgan avskaffades. Förbudet mot utrikesresor upphävdes, och alla icke-turkiska och icke-muslimska medborgare från olika religioner och etniska grupper fick samma rättigheter som turkiska och muslimska hade. Erkännandet av den andra konstitutionen kunde dock inte rädda sultanens makt³³⁴.

År 1909 och parallellt med regimskiftet från Abdülhamit II till Muhmet V stiftade parlamentet en ny grundlag. Sultanen behöll rätten att välja premiärminister och *seyhülislam*, men hans makt begränsades markant på andra områden. Hans rätt att välja andra ministrar övertogs av parlamentet. Parlamentet kunde enligt lagstiftningen till och med avsätta sultanen om

³³³ Issawi, 1980, s. 72–75; Palmer, s. 192.

³³⁴ Shaw, s. 267; Palmer, s. 225.

han stod emot genomförandet av grundlagen och sharia³³⁵.

Den ungturkiska regeringen fortsatte att genomföra reformer och sekularisera samhället under krigstiden 1914–1918. Kvinnornas ställning som jämlika medborgare erkändes genom ny lagstiftning³³⁶. Ockupationen av huvudstaden, liksom den nya situation som hade uppstått efter första världskriget och den sovjetiska revolutionen, krävde en ny våg av utveckling och en ny plan för moderniseringen i samhället. Kemalismen var svaret på den nya världens krav.

Europeiseringen präglade under andra hälften av 1800-talet hela det ottomanska samhället och alla inre beslut och planer underkastades europeiska villkor³³⁷. Det importerade moderniseringsarbetet hade en tveeggad karaktär. Integrationen med Europa kunde å ena sidan räknas till ottomanernas fördel, särskilt när deras framgångar i moderniseringen jämfördes med det iranska samhällets svaga utveckling. Men integrationen kunde å andra sidan utsättas för hård kritik när utvecklingen i slutet av ottomanernas moderniseringsprocess jämfördes med utvecklingen i de västeuropeiska länderna. Ottomanerna misslyckades i denna mening med att skapa nya metoder för förändring även när de vid olika tillfällen satsade på att återgå till rötterna. Det ottomanska samhällets behov och beroende av industriländerna hindrade också under kommande tider turkarna från att skapa sina egna metoder och spelregler för samhällsutveckling.

Som ett arv från den ottomanska tiden fortsatte Turkiet att uppleva de dubbla konsekvenserna av moderniseringen. Moderniseringen skapade förutsättningar för utveckling av det turkiska samhället. Turkarna visade också en djup benägenhet till integration med Europa, men de kunde samtidigt

³³⁵ Palmer, s. 234.

³³⁶ Palmer, s. 259.

³³⁷ Kunt, s. 64.

aldrig bli jämställda medlemmar av det dominerade västeuropeiska maktblocket. Turkarnas försök att modernisera samhället hjälpte dem endast att hålla sig kvar vid gränsen till Europa och dess ekonomiska, teknologiska och kulturella periferi som en bro mellan öst och väst. Frågan är om relationen till Europeiska Unionen kan hejda effekterna av det förödande arvet i framtiden.

Islahat i det iranska samhället

Den första moderniseringen av de militära vapnen genomfördes i Iran vid ingången till 1600-talet, då engelska äventyrare hjälpte iranierna att gjuta nya artilleripjäser. De kunde med hjälp av den nya militära teknologin få de ockuperande makterna, ottomanerna 1603-1605 och portugiserna 1622, att lämna det ockuperade territoriet i Iran³³⁸. Iranierna skulle få vänta i 200 år för att i början av 1800-talet åter kunna genomföra reformer för att höja sin militära kapacitet och bekämpa utländska ockupanter.

Det nya moderniseringsförsöket började parallellt med ryssarnas ockupation av norra delen av Iran i början av 1800-talet. En modernisering av samma slag hade genomförts i Ottomanska riket i början av 1700-talet. Premiärministern Mirza Qaem-magam var den första iranske statsman som under 1800-talet satsade på att ge det iranska samhället ett nytt utseende. Försöket att förnya samhället och övervinna inre och yttre hinder avbröts dock efter hans kortvariga tid och togs inte upp igen förrän 1848, då premiärminister Amir Kabirs allsidiga reformplan trädde i kraft. Amir Kabir föll dock offer för sina reformer efter en kort period, år 1852. Därefter lades reformplanerna ned förutom för enstaka korta perioder för att återupptas av Mirza Hossein Khans (Sepahsalar) deltagande i landets politik från början av 1870-talet³³⁹.

Moderniseringsperioderna under 1800-talet var betydligt kortvarigare än de i Ottomanska riket. Moderniseringen var också fördröjd och blev mindre framgångsrik. Iran kunde inte vinna över ottomanerna och turkarna i konkurrensen kring moderniseringen förrän under 1960-talet, då landet tack vare

³³⁸ Duranst, VII, s. 622–626.

³³⁹ Adamiyat, 1972, s. 16.

förändringen av den globala strategin och därefter på grund av höjningen av oljepriset fick bättre möjligheter och kunde under två decennier genomföra en grundläggande utvecklingsprocess.

Redan i början av 1800-talet var man i Iran medveten om att förnyelsen av de gamla institutionerna i samhället bara kunde möjliggöras genom att utnyttja de moderna framstegen i Europa. Detta skulle innebära omorganisering av militären, staten och byråkratin. Alla dessa områden organiserades i början av Qadjar-tiden enligt Safavi-dynastins traditioner. Traditionerna hade överlevt inom tillfälliga lokala regeringar som hade försökt fylla tomrummet i det sönderfalla landets maktstruktur. Detta innebar att qadjarena saknade en grundläggande samhällsstruktur på olika områden. De besökte européerna när de ännu inte var färdiga med sin samhällsorganisation. Därför ville de i början få hjälp av européerna med omorganisering av sitt samhälle.

Organiseringen av militären hade viss förtur. Reformen av militären sammankopplades med behovet av nya och moderna krigsmaterial som skulle tillgodoseas av ryssarnas relativt moderna militära medel. ”I detta sammanhang upptäckte de att den vetenskapliga kunskapen i fysik var avgörande och utgjorde kärnan för européernas mystiska framgång”³⁴⁰. Detta väckte tanken att försöka förbättra utbildningen, förnya skattesystemet och satsa på kommunikationen. För att lära sig de nya teknologiska framstegen anställde iranierna sakkunniga européer och skickade sina studenter till Europa³⁴¹. De lyckades dock inte göra detta omedelbart.

Den första gruppen av iranska studenter skickades till Europa

³⁴⁰ *Adamiyat, 1972, s. 14–15.*

³⁴¹ *Varahram, s. 181, 185.*

1911. Detta var en av de få åtgärder som iranierna vidtog före ottomanerna, även om de i fortsättningen tappade mark även på detta område. De välkomnade Frankrike, som hade intresse av att skapa en militärallians med länderna kring Ryssland. Fransmännen ville hjälpa iranierna och lära dem den nya militära teknologin. Detta skulle enligt fransmännen hjälpa iranierna att klara sig i kriget mot de ryska ockupanterna. Fransmännen svek emellertid iranierna genom att sluta avtal med Ryssland utan att ta hänsyn till sitt avtal med iranierna. Därmed tvingade ryssarna genom sin militära seger iranierna att gå med på fredsavtal som erkände ryssarnas ockupation och hegemoni över det iranska territoriet.

Engelsmännen delade makten med ryssarna, och Qadjar-shaher var tvungna att komma överens med dem för att hindra sitt rike från att ockuperas och delas upp i intresseområden av stormakterna. Dessa länder understödde den inhemska konservativa frontens motstånd mot reformplanerna, varför Iran tvingades vänta fram till mitten av 1800-talet för att då åter börja reformera landet och dess föråldrade institutioner.

År 1848 kröntes den femte Qadjar-shahen Naseraddin och den reformvänliga premiärministern Amir Kabir började regera landet. Det långvariga nederlaget gentemot stormakterna fungerade som en väckarklocka för den unga shahen och hans premiärminister. De hade ärvt ett sönderrivet land. Den gamla samhällsstrukturen fungerade inte längre och nya förändringar frystes omedelbart av den konservativa alliansen kring hovet. Qadjar-prinsar och nomadhövdingarna bestämde ofta i sitt territorium utan reglering eller lagstiftning. De avstod också då och då från att hörsamma shahens order. De betalade vanligen en årlig skatt till centralmakten som avgjordes efter det asiatisk-iranska ägande- och produktionssättet och arrendesystemet *tiyul*, men den var inte alltid garanterad. ”Svält och epidemier utrotade då och då en del av befolkningen, även i

huvudstaden Teheran³⁴².

Både shahen och hans premiärminister hade länge levt i landets största stad, Tabriz. Staden var tack vare sitt geografiska läge landets viktigaste port mot Ottomanska riket, Europa och Ryssland. Detta gav staden ytterligare en möjlighet att bli centrum för handeln. Där kunde man också få närmare informationer om händelserna i Europa. Man hade också större möjlighet att införskaffa tidningar och få nyheter om händelserna runtom i världen från resenärer. Den nye Qadjar-shahen hade också varit borta från den nedbrytande miljön vid hovet i Teheran. Han påverkades sällan av makt-spelet i huvudstaden när han som kronprins bodde i Tabriz.

Premiärministern Amir Kabir hade länge arbetat som kronprinsens lärare och uppfostrare. Han satte stor prägel på kronprinsen. Amir Kabir var välutbildad och informerad om förändringarna i världen. Han hade också vistats några år i Ottomanska riket på diplomatiska uppdrag och studerat förändringarna där, samt hade samlat in upplysningar om militärskolan i Ottomanska riket och dess framgångar. Amir Kabir hade vidare haft nära kontakt med förändringarna i Ryssland och hade samlat kunskaper om européernas framgångar. Han hade läst den nyöversatta boken *Nya världskartan (Jahannoma-ye Djadid)* och var medveten om mångfalden av studenter i industriländerna. Kunskaperna om samhällsförändringar hade förmedlats till den före detta kronprinsen som hade blivit varse landets långsammare utveckling och dess konsekvenser. Shahen och hans *sadrizam* var fast beslutna att genomföra reformer i landet och omdana samhället när de fick sina ämbeten vid hovet i Teheran 1848.

Utifrån premiärministerns upplevelser och erfarenheter verkade hans ambition att omorganisera hela samhället självskrivna. Han hade långgående planer på att reformera den

³⁴² Nadjmi, s. 520.

gamla samhällsstrukturen. Han försökte helhjärtat förverkliga sina drömmar från första dagen som premiärminister.

Amir Kabir öppnade nya skolor och publicerade den första statliga veckotidningen *Vagaye-ye Ettfagiye (Dagsnyheter)*. Han startade den första moderna teknikskolan, Dar-alfenun (Centrum för teknik) för att ge utbildning i vetenskap, teknik och militära kunskaper. Han anställde europeiska lärare och använde de europeiskt utbildade iranierna samt sände ytterligare iranska studenter till Europa. Amir Kabir försökte kontrollera hovets korrumperade aktörer, däribland shahens nära släktingar, kungens mor och Qadjar-prinsarna. Han försökte ändra förhållandena till stormakterna och utöka självständigheten gentemot dem och deras beslut. Amir Kabir var under sin korta tid landets viktigaste politiska arkitekt under 1800-talet.

Under 1800-talet utgjorde västvärlden för de flesta reformister i de muslimska länderna en källa till kunskap, teknologi och industri. Västvärlden ansågs ha kunskaper som kunde hjälpa andra länder och människor att förbättra sina liv. Den positiva känslan och beundran inför kunskaperna i Europa förhindrade dock sällan medvetenheten hos reformvänliga iranier om européernas inflytande och roll i att omintetgöra dessa länders strävan att stå på egna ben. Medvetenheten lade grunden till att de iranska reformisterna 20 år före japanerna fick tanken att satsa på att bygga industriella anläggningar. Men på grund av såväl inre strukturella hinder som de koloniala och imperialistiska ländernas inflytande lyckades de föga³⁴³.

Shahen kunde inte genomföra reformer eller uthärda reformvänliga personer då detta hotade hans envælde. Hans utländska allierade, Ryssland och England, var också eniga med hans inhemska allierade, dvs. nomadhövdingar, adelsmän, feodalherrar och shia-islamiska mullor, om att varje reform kunde

³⁴³ Adamiyat, 1972, s. 48.

medföra risker för dem och deras privilegier. Amir Kabirs kamp för att föra fram ett självständigt utvecklingsprogram stred mot både inre och yttre alliansers intressen. Detta var orsaken till att Amir Kabir avskedades och sändes i inre exil av shahen 1852, dvs. endast efter 4 år som premiärminister. Han avrättades därefter i sitt hem i staden Kashan.

Avsättandet av Amir Kabir och hans avrättning blev ett stort nederlag för reformisterna i landet. De reaktionära krafterna förhindrade förändringen i samhället och försökte återskapa det gamla konservativa styret. Man försökte stänga tekniskolan Dar-alfenun och skicka tillbaka de europeiska lärarna. Skolan hade förvandlats till moderniseringens symbol. De konservativa ville också förhindra de iranska studenterna att resa till Europa och få de studenter som redan befann sig i Europa att återvända hem. Men det misslyckade Herat-kriget med afghanerna och engelsmännens invasion i söder försvagade de reformfientliga aktörerna. Epidemier och brist på matvaror och bröd resulterade i revolter i Teheran och hotade shahens auktoritet och envælde. Misslyckandena hotade hans makt och satte hans ledarskap i fråga. Shahen blev rädd och skyllde de nya misslyckandena på de reaktionära krafterna och deras försök att förhindra de ekonomiska och politiska reformerna. Han fick de konservativa att åter lämna ifrån sig makten om dock bara för perioden mellan 1859 och 1862.

Nya böcker publicerades och flera skrifter som kritiserade den då aktuella situationen kom ut. År 1860 förbjöds den gamla almanackan som byggde på tron på människans förutbestämda öde. Detta betraktades som rationalismens seger över gamla vidskepliga tänkesätt. Den första versionen av en eventuell grundlag och nya förslag på nödvändiga sociala, ekonomiska och politiska lagstiftningar lämnades till shahen, trots att inget kunde genomföras eller togs emot med ett allvarligt intresse. Reaktionära krafter fick åter makten och stoppade reformerna. De återkallade till och med de iranska studenterna i Europa för att förhindra att de lärde sig ”farliga

tankar i Europa”³⁴⁴.

Andra hälften av 1800-talet präglades av upprepade försök att på olika sätt reformera och omstrukturera landet. Försöken misslyckades ofta och förhindrades av de konservativa allianserna kring shahen. Shahens makt byggde på balansen mellan dessa inhemska och utländska allianser. Kampen mellan traditionalister och modernister fortsatte under resten av 1800-talet, men det var alltid traditionalister och konservativa som vann över modernister och reformister. Modernisterna bestod nämligen av mindre grupper och enskilda intellektuella, medan hela statsmakten tillhörde den traditionsbundna konservativa fronten.

Trots sina djupa band med denna befann sig shahen då och då i brytningspunkten. Han var å ena sidan medveten om att man inte längre kunde behålla makten utan att förnya systemet. Men han var å andra sidan rädd att förändringarna skulle sätta hans makt i fara. Detta var orsaken till att han gav reformisterna möjlighet att genomföra förändringar, men han tog efter ett kort period tillbaka sitt stöd när han kritiserades av de konservativa krafterna. Händelseutvecklingen fortsatte under andra hälften av 1800-talet och präglade moderniseringsprocessen i Iran fram till den konstitutionella revolutionen i början av 1900-talet.

År 1871 kallades Sepahsalar³⁴⁵, ambassadören i Istanbul, tillbaka till Iran för att genomföra de ottomanska reformerna där. Sepahsalar spelade dels som militärbefälhavare, minister och premiärminister och dels som shahens rådgivare en viktig roll i landets politik och satte sin prägel på moderniseringen under ett decennium med början 1871³⁴⁶.

³⁴⁴ Adamiyet, 1972, s. 76.

³⁴⁵ Mirza Hossein Khan.

³⁴⁶ Adamiyet, s. 142.

Sepahsalar hade utbildat sig i Frankrike och var bekant med den ”nya civilisationen” i Europa. Han talade franska och kunde förstå engelska samt läste europeiska böcker och tidningar. Han hade gjort tjänsteresor till Kaukasien och Indien samt hade nära kontakter med reformplanerna i Ottomanska riket och sympatiserade med dem.

Sepahsalar period som minister och premiärminister utmärktes av hans försök att genomföra reformerna i Iran, men han fick i fortsättningen godta att det som gjordes i Istanbul inte kunde genomföras i Teheran. Det iranska samhället var i flera avseende sämre utvecklat än det ottomanska. Traditionerna var mer cementerade och shia-islamisternas och mullornas prägel på folket ännu djupare. Den konservativa sidan i Iran var också betydligt mäktigare än den i Ottomanska riket och hade stor påverkan på shahen samt kunde i samverkan med folket vid hovet styra hans beslut. Hovet och dess politiska atmosfär var inflammerat. Shahen och hans omgivning ville bara tysta oppositionella röster när de gav de reformvänliga i uppdrag att ändra något. Stormakterna Ryssland och England hade också en större kontroll över landet och var i motsats till engelsmännens ställningstagande i Ottomanska riket eniga om att frysa förändringen av det iranska samhället.

Sepahsalar ville genomföra förändringar som skulle leda landet att efterlikna de ”civiliserade länderna”. Han ville ”reformera statsapparaten” och bygga upp en ”välorganiserad statsmakt”. Detta krävde enligt honom en ny lagstiftning som skulle efterlikna de gällande lagarna i Europa. Hans reformer skulle ersätta det gamla byråkratiska systemet med en välorganiserad byråkrati. Han syftade till att öka statens inkomster genom att ”utveckla industrin och understödja handeln”³⁴⁷. Sepahsalar ville öppna nya skolor och utbilda folket. Han ville använda de nya kunskaperna för att bygga upp en ”civiliserad nation”. Att upprätta en armé efter modell

³⁴⁷ Adamiyet, 1974, s. 142.

från Europa ingick också i hans planer. Han drömde om att återskapa de gångna stora tiderna i sin tids Iran. Allt detta kallades för *Den nya ordningen (Nazm-e Djadid)*³⁴⁸ och påminde *Den nya ordningen (Nizam-i Cedid)* som genomfördes i början av 1800-talet i Ottomanska riket.

I början förmodade de flesta av reformisterna i Iran att de bara saknade västvärldens industriella och naturvetenskapliga utveckling, men en bredare kontakt med västvärlden, liksom översättning och publicering av nya böcker, visade att en del av de gamla kunskaper som verkade vara helt korrekta också var preliminära och otillräckliga³⁴⁹. Det behövdes inte bara en industriell revolution utan också en djup förändring av dominerande filosofier och värderingar. Denna upptäckt återspeglades bland det urbana iranska folket och många inom den intellektuella elitgruppen under 1870-talet och framåt sympatiserade med den.

De som befann sig i centrum av dessa förändringar var ett nytt skikt av den begränsade urbana medelklassen. De utgjordes bl.a. av anställda vid statliga institutioner, men även dessa saknade det relativt breda utrymme som de utbildade byråkraterna hade i Ottomanska riket. De som var utbildade i Europa liksom icke-muslimska minoritetsgrupper som hade närmare kontakter med européer och även en del européer som var bosatta i Iran agerade som moderniseringens budbärare.

Under denna period utvecklade importen av kapital samt ryska och europeiska produkter och varor nya marknader i Iran och Teheran. Detta resulterade i uppkomsten av tätare affärsförbindelser med utlandet. Så småningom öppnade man nya affärer och byggde upp nya företag, fabriker och arbetsplatser. De flesta arbeten var dock beroende av jordbruket, och någon industriell produktion hade ännu inte startats och industrial-

³⁴⁸ Adamiyet, 1972, s. 125–136.

³⁴⁹ Adamiyat, 1992, s. 123.

seringen i Iran var mycket svag och följde industrialiseringen i Ottomanska riket med några decenniers dröjsmål. Därigenom började nya urbana samhällsgrupper med affärsförbindelser med utlandet att växa fram. Dessa grupper bar fröet till kommande borgerliga urbana samhällsklasser i sig. Uppkomsten av nya samhällsgrupper stimulerade förändringarna i landet, framför allt i storstäderna.

Ett nytt modernt befolkningsskiktet i Teheran och andra storstäder skilde sig från de gamla genom sina borgerliga grunder och sin europeiskt orienterad kultur. De flesta kom från den modernistiska kretsen, dvs. från de som hade nära kontakter med Europa. De flesta var utbildade i moderna skolor i landet eller utomlands eller hade haft lärare med sådan bakgrund. Utbildade i Europa spelade ofta rollen som kulturella konsulter och fördjupade folkets intresse för det nya livet på den moderna kontinenten. De nya kunskaperna gjorde också att en del som hade utbildats i det gamla systemet blev aktiva inom moderniseringsprocessen och ställde krav på reformer.

Processen var dock trög och kunde inte jämföras med den parallella utvecklingen i Ottomanska riket och Istanbul. Det nya levnadssättet i Teheran var mycket begränsat och kunde inte överföras till de traditionella samhällsgrupperna i storstäderna, medan samma process utvecklade två olika livsstilar, europeiska *ala-franga* och turkiska *ala-turka*, i Istanbul vid ingången till 1900-talet.

De nya urbana samhällsgrupper som sysslade med tjänster och handel ändrade så småningom den traditionella klassbildningen i Teheran och andra storstäder. Detta, liksom den relativt snabba ökningen av den urbana befolkningen i Teheran, skapade nya möjligheter för stadsborna att delta aktivt i de politiska och sociala händelserna i samhället. Ett nytt skikt av pro-européer bestående av intellektuella, affärsmän, frimurare, etnisk-religiösa minoritetsgrupper som hade nära band till förändringarna utomlands, utbildade i Europa,

liksom de som hade erfarenheter av rörelser och aktiviteter i grannländerna, representerade i fortsättningen det europeiskt orienterade levnadssättet i huvudstaden. De sympatiserade med reformerna och krävde ändringar i den gamla asiatisk-iranska strukturen. Kristna europeiska och amerikanska missionsskolor understödde också processen genom sin satsning på utbildning.

Men trots förändringarna stod alliansen av inhemska och utländska aktörer mot reformprocessen. De lyckades förhindra den och tysta folket under hela 1800-talet. Processen dröjde till början av 1900-talet, då förändringen av såväl relationer inom landet som förhållandena i Europa gav de iranska reformisterna möjlighet att höja sina röster.

I början av 1900-talet ledde förändringen av relationen mellan Ryssland och England engelsmännen att ändra sin politik i Iran. Engelsmännens stöd gav aktivisterna och de nya urbana samhällsgrupperna möjlighet att arrangera protestaktioner mot shahens envælde och de konservativa allianserna. De islamiska ledare som hade fått makten att konkurrera med shahen fick ett gyllene tillfälle att opponera sig mot det föråldrade Qadjar-systemet. De krävde en radikal förändring inom det politiska systemet, vilken skulle ge dem makten att kontrollera staten. Kampen nådde sin kulmen under den konstitutionella revolutionen.

Konstitutionalisterna vann över den konservativa politiska makten. Detta öppnade vägen för kommande förändringar och genomförandet av moderna planer. Den konstitutionella revolutionen och dess relativa seger var den första viktiga moderna händelsen i det iranska samhället. Såväl de urbana samhällsklasser som deltog i konstitutionen som kraven på ett nytt politiskt system och idéerna bakom revolutionen mot shahens absoluta makt var moderna och hade sina rötter i Europa, men reformisterna utgjorde en liten del av de aktiva stadsborna även under den konstitutionella revolutionen och hela processen styrdes av mullorna, även om en del av dem

ingick i den konstitutionella alliansen. Detta var orsaken till att reformisterna misslyckades med att försvara sina ideal när tvingades driva en hård maktkamp mot mullorna.

Den konstitutionella revolutionen upplöste inom kort den traditionella alliansen mellan shahen och de konservativa samhällsgrupperna, men den medförde att de konservativa grupperna, såväl shahen och markägarna som mullorna, kunde leva vidare i den nya situationen. Den moderna elitgruppens svaga ställning och den urbana medelklassens begränsning hörde till de viktigaste orsakerna till misslyckandet. Mullorna och andra konservativa inom det gamla systemet tog hem revolutionens seger. Den konservativa sidans prägel på det iranska samhället gjorde också att moderna aktörer och grupper inte kunde spela centrala roller under kommande moderniseringsprocesser. Kommande moderniseringsplaner ställdes inför allvarliga hinder. Dagens re-islamiserade iranska samhälle och mullornas politiska makt har sina rötter i händelserna under Qadjar-tiden och den konstitutionella revolutionen.

Den ryska revolutionen ändrade strategierna i Iran och Turkiet. England som hade kontroll över statsmakten i Iran ville stoppa utvidgningen av det nya sovjetiska systemet vid gränserna till Iran. Detta liksom folkets kamp mot qadjarernas föråldrade samhällssystem skapade förutsättningar för uppkomsten av Pahlavi-dynastin. Det nya politiska systemet hade plikt att bygga upp det iranska samhället till en kapitalistisk fästning gentemot den sovjetiska makten. Detta gav iranierna möjlighet att kompensera sin historiskt långsammare utveckling genom att genomföra intensiva moderniseringsarbeten. Men inte heller denna möjlighet kunde på längre sikt uppväga iraniernas misslyckande med att modernisera sitt samhälle under Qadjar-dynastin.

Iranierna fick under kommande tider betala för misslyckandet och kommer att få fortsätta att betala så länge de inte lyckas med att befria sig från Qadjar-tidens förödande

konsekvenser: stormakternas imperialistiska kontroll samt
mollurnas politiska, sociala, ekonomiska och kulturella makt-
befogenheter.